

Tasavvufi Makaleler

SEYYİD HÜSEYİN NASR

Çeviren:

Prof. Dr. Sadık Kılıç

insan yayınları

insan yayınları : 346
nasr kitaplığı : 15

birinci baskı, istanbul-ekim 2002

isbn 975-574-325-1

fransızca orijinal ismi
essais sur le soufisme

tasavvufi makaleler
seyyid hüseyin nasr

çeviren
prof. dr. sadık kılıç

içdüzen
insan

kapak düzeni
erhan akçaoğlu

baskı-cilt
kurtiş matbaası

insan yayınları
keresteciler sitesi, mehmet akif cad.
kestane sok. no: 1 merter/istanbul
tel: 0212. 642 74 84 faks: 0212. 554 62 07
www.insanyayinlari.com.tr
insan@insanyayinlari.com.tr

III

KUR'AN'DA VAHİY, DÜŞÜNCE ve AKIL

bu gün İslam Dünyasında ağır basan en can sıkıcı eğilimlerden birisi, Batıda moda olan bir ideolojiyi benimseyip, ona “İslâmî” etiketinin yapıştırmaktan ibarettir. Böylece biz, “İslâmî demokrasi”, “İslâm sosyalizmi”, “İslâm rasyonalizmi” gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. İslâm, modern ya da “güne uygun” (à jour) gösterilerek kabul ettirmeye çalışıldığında, onu, eksiksiz bir prensipler mecmûası ve şümüllü bir Weltanschauung [dünya görüşü]¹ halinden, bir ismi niteleyen sıfat durumuna indirgeyerek, ona ihanet edilir; ve bu da, bu tür terimlerin ortaya çıkmış olduğu Batı uygarlığının [değerler] kalıbında (matrice) mutlaka farklı olan bir çağrışıma yol açar.

Gerçekte, Müslüman olmayanların, -hatta Batı’da eğitim görmüş genç müslümanların- İslam’a saygı duymaları, hatta onu kabul etmeleri, onu, bugün Batı’da moda olan ideolojilerin bir başka versiyonu olarak değil, ama hem bizzat hayat için, hem de dünyamızdaki her türlü beşerî çabalar için kusursuz bir program sunan, bu ideolojilere karşı sarıh bir biçimde tanımlanmış bir alternatif olarak takdim etmekle sağlanabilir.

Şayet İslâm’ı müdafaa etmek, yöntemi, günün modası olan her şeyi İslâmî olarak sunmaktan ibaret olan, zayıf ve daima geri çekilme duru-

mundaki bir savunmalar serisine dayanmak zorunda olursa, bu yöntem, düşünen kimseleri hiç de ikna edemez! Ayrıca, böylesi yöntemlerle İslâm, zeki bir gözlemciye ikinci dereceden bir Batı ideolojisi gibi görünecektir. Meselâ İslâm şayet sosyalizm ya da rasyonalizm² olarak takdim edilirse, düşünen ve inanç dünyasının dışında kalan modern insan, sosyalizm veya rasyonalizmin en saf biçimini, İslâmî bir modelden ziyade, yine bizzat Batı felsefesi ve ideolojilerinde arayacaktır.

Sade ve yalın bir akılcı İslâm olduğunu düşündükleri -[böylece de] modern dünyaya uyumlu olduğuna inandıkları şey adına bugün, onda gelişmiş olan hikmet ve felsefe okullarıyla birlikte, İslâm medeniyetinin ondört asrını ve İslâm'ın fikrî mirasını silip süpürmeye hazır müslümanlar bulunmaktadır. Bu kimseler, modern dünya -Marksizm, Darwinizm ya da laik Varoluşçuluk tarafından ileri sürülen meydan okumalar söz konusu olsun isterse- tarafından dinin karşısına çıkartılan başlıca problemlerin, meselâ Selefiyye veya diğer benzeri ekollerin yaptığı biçimde, İslâm'ın akılcı yalın bir yorumuyla çözümlenemeyeceğinin fazla bilincinde değildirlirler. Bunlar, şayet, İslâm'da gelişmiş olup büyük bir kısmı itibariyle Süfîlikle irtibatlı olan metafizik ve felsefî hikmetin: Bir yandan mantıkî (logique) ve akli (rationnelle) olmakla beraber, basitçe rasyonalist olmayan hikmet (sagesse)'in o geleneksel derin hazinesine başvurulursa çözümlenebilirler ancak!

Bu husus, Batı dillerinde, 'Rasyonalisme' kelimesiyle tam olarak neyin anlaşılması gerektiğini bilme sorununu ortaya çıkarır. Bir taraftan akıl (raison) ve mantık (logique) kelimelerinin normal kullanımlarını, diğer yandan da akli, bilginin elde edilmesi için yegane araç; gerçeğin, kendisine göre yargılanacağı biricik ölçek kabul eden Rasyonalizm'i birbirinden ayırdetmek gerekir. Beşer aklının basit ürünlerine indirgenemeyecek olan bazı metafizik sezgiler bulunmasına rağmen, Aristo akılcılığından söz edilir kimi zaman! Kelimenin özgün anlamıyla Akılcılık, geç dönem antik çağda bazı örnekler bulunmakla beraber, modern Avrupa felsefesiyle başladı.

Şayet Rasyonalizmle, gerçekliğin bütününe kuşatan ve sadece insan aklına dayanan kapalı bir sistem (système clos) kurmak için girişilen bir çaba anlaşılırsa, o, Descartes'la başlar; çünkü ona göre,

gerçekliğin nihaî kriteri, İlahî düşünce (Intellect divin) ya da Saf varlık (Etre pur) değil, insanî ben'dir (Ego humain). Onun, *cogito ergo sum* [Düşünüyorum, öyleyse varım!] formülü, onu, bireysel aklın seviyesine ve ferdi benin idrakine bağlayarak, insan bilgisine bir sınır koyar. İşte bu temayüldür ki, bizzat Rasyonalist sistemin ağırlığı onun kendi korunma duvarında bir takım çatlaklıklara: Aşağıdan, derinlerden süzülüp gayr-i aklî (irrationnels) unsurların, ortasından sızmaya başladığı kimi çatlaklıklara yol açmaya başlamadan önce, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların Roasyonalizmi ile zirve noktasına ulaşmıştır.

Aklın İslâm'da oynadığı rolü anlayabilmek için, akla saygı ile, az önce betimlediğimiz Rasyonalizmi birbirinden ayırmak son derece önemlidir; çünkü, kendi özgün düzeyinde mantık (logique), hakikatin bir yönüdür ve hakikat (*el-hakk*) ise, Allah'ın isimlerinden birisidir. Aynı şekilde, idrak (intelligence) de, insanı, Allah'ın birliği öğretisini (*et-tevhîd*) ve İslâmî vahyin temel gerçeklerini tasdik etmeye yönelten bir İlahî vergidir. İslâm'a özgü dünya görüşünde akıl, insanı, çokluk dünyasından İlahî olana doğru yükselten bir merdiven olarak kullanılmaktadır.

Batı'da -Geleneksel Hristiyanın, Tanrı'ya, aklından (intelligence) çok iradesiyle bağlı olduğu bir Batı'da, ki İslâm'daki durum da budur- gelişmiş olduğu şekliyle Rasyonalizm, insanı Allah'tan ayıran ve insanın, gök (ciel) [İlahî Alem]'e karşı baş kaldırmayı gösteren bir perde haline gelmiştir.

İslâm'da mantık ve idrakin uygulandığının sonucu, simetrisi ve tenâsübü, İlahî Varlık'ı düşünmek için bir imkan sunmakta olan camidir. Onyedinci yüzyıl Rasyonalizmine batmış olan Modern Batı Bili-mi'nin tatbikinin neticesi ise, tıpkı cami gibi, geometrik ve kimi kez de simetrik olan, ama özellikle aşkınlıktan yana bir vurgu eksikliği ile karakterize edilen; gerçekte, Allah'a başkaldırmış insanların bu türden eserlerini simgeleyen modern fabrika ya da gökdelenlerdir... Mantığın bu iki uygulandığı, yani bir yanda cami ya da geleneksel müslüman evi, diğer yanda da gökdelen ya da modern mütevazı kirası olan modern evler (H.L.M : Habitation à Loyer Modéré) arasındaki bu fark bize, Batı Rasyonalizmi ile İslâm'da akıl ve mantığın kullanımı

arasındaki derin farkı göstermektedir.

Gerçekte, akıl ile vahiy veya bilim ile din arasındaki tezadın tehlikeli boyutlara ulaştığı, Modern Dünya'ya İslâm'ın sunabileceği en büyük hizmetlerden birisi, vahiy ile Kur'an'da yer alan akıl arasındaki bu birlik imkanını ona sunmaktır. İslâm'a göre vahyin kaynağı, Baş Melek olan Cebrail³ veya Evrensel İdrak'tir. [İlahî] İdrak (Hadiste, *el-'aklu'l-kulli* şeklindedir) ve bizzat " *akl* " terimi etimolojik olarak, hem Mutlak olanı yaratma istikametinde bağlayan veya sınırlayana, hem de insanı hakikate, yani Allah'a raptedeni gösterirler. İslâmî yaklaşım tarzında sadece akıl'dır ki, insanın gerçek yol (*es-sırâtu'l-mustekîm*) üzerinde devamını sağlar ve onu, sapkınlığa düşmekten korur. İşte bu nedenledir ki, Kur'an'ın pek çok ayeti, sapıtan kimseleri, akıllarını kullanamayan kimselerle özdeşleştirmektedir⁴.

Aynı şekilde, Kur'an'ın ya da hadislerin dilinde *el-'ilm* "bilgi" veya "bilim" kelimesi, insanı; Allah, gelecek hayatın ebedî hakikatleri ve Allah'a dönüş ... gibi konularda bilinçlendiren bilgiyi ifade etmektedir. Sanki, söz konusu bilinç türleri arasındaki derin farkı ortadan kaldırmak için, onları göstermek amacıyla aynı terime müracaat etmek yeterliymiş gibi, birçok müslüman yorumcunun "ilm" kelimesini, en ufak bir sınırlama ya da değişiklik yapmaksızın, modern bilimin müteradi-fi olarak yorumlamalarına rağmen, işte bu inkar edilemez bir hakikattir. Bazı hadislerse "ilm" kelimesini, sadece "öte dünya" (*el-Ahire*) bilgisinin göstergesi olarak alırlar. Bu tür bilginin kendisiyle elde edildiği ve hem vahyin kaynağı olan, hem de mikrokozmos olarak insanda var olan bir araç konumundaki idrâk, [Üstün kavrayış yetisi] (Intellecte)'in sadece akıl olarak anlaşılması gerekir. "Akl, aynı zamanda hem [üstün] idrâk (*intellectus*) veya *nous*⁵ tur, hem de *ratio* veya akıldır (*raison*). İşte bu, aynı anda, hem insanda parlayan İlahî Güneş, hem de bugüneşin zihin planında yansıması olup, bizim akıl diye isimlendirdiğimiz şeydir.

Akl'in tutkular tarafından karartılmaması ve bu idrâkin, İslâm terminolojisinde *el-'aklu's-selîm* [yozlaşmamış, bozulmamış akıl] olarak ifadelendirilen sağlıklı, dengeli ve ahenkli bir halde bulunması koşuluyla, yansımadan, bu yansımanın kaynağına geçilebilir. Fakat şayet "akl, tutkular, yani *nefs*'ler tarafından karartılırsa, o zaman, İlahî olanı

insandan gizleyen ve onu saptıran bir perde haline gelir. Şayet böyle bir şey olmasaydı, vahye hiç ihtiyaç duyulmayacaktı. Bu beriki, [yani vahiy], İdrak (Intellect)'in insanda mikrokozmetik tezahürü için bir çerçeve ve böylece, insanı kendi öz tutkularından koruyarak idrâke sağlıklı (*selim*) kalma imkanı veren, kozmik bir yasa temin eden Evrensel Akl'ın, yani Allah'ın kelimeleri'nin makrokozmetik tezahürüdür.

[Evrensel] İdrâk'in ruh düzeyine bir yansıması olan akıl, insandan onları gizleyen bir perde olduğu kadar, vahiydeki İlahî hakikatlere -sadece irrasyonel değil, aynı zamanda akılüstü (suprarrationnelles) de olan- hakikatlere ulaşmak için bir vasıta olabilir. Bu hakikatleri insandan gizleyen bir perde olması durumunda ise o [akıl], insanın kendisi aracılığıyla Allah'a ve O'nun Vahyedilmiş Hakikatine başkaldırdığı bir araç haline gelir.

Asırlar boyunca Müslüman bilgeler, akıl kılıcının, iki tarafı keskin bir kılıç olduğunu kabul etmişlerdir. Gazâlî, Celâleddin Rûmî ve Fahreddin Razî gibi bazıları, salt beşerî aklın, perde ve sınırlanma olarak olumsuz yönüne ve İlahî Hakikatlere ulaşma konusundaki yetersizliklerine dikkat çekmişlerdi. Gerçekte Celâleddin Rûmî, “[Cüz'î] akıldır, [Küllî] akl'a şöhretini kaybettiren” derken, cüz'î akıl ('akl-ı cüz'î: Raison) ile küllî aklın ('akl-ı küllî: Intellect) arasındaki farkın pekâlâ bilincindeydi.

Ibn Sîna, Ibn 'Arabî ve Sadruddin Şîrazî gibi diğerleriye, cüz'î akli geçerek, Küllî akla (Intellect) ulaşmaya ve insanı, bu istidatların ve planların üstüne ve ötesine ulaştırmak için, insanın mantığını ve akli yetilerini kullanmaya çalışmışlardır.

Bu meseleyi, özellikle Sûfilik hakkındaki çalışmalarda işlemiş olan İslâmî Hikmet'in muazzam hazinesinden yararlanmak yerine, İslâm'ı Rasyonalizmle bir tutarak, aklın bu iki yönünü göz önünde bulundurmamak, muhtemelen katıksız bir delilik olacaktır. Rasyonalizmin İslâm'da, Hristiyan Avrupa'da meydana gelmiş olandan başka sonuçları olacağını, şu veya bu şekilde, ümit edebilmek için hangi mantıkî esaslara istinat edilebilir? İslâm'ın, iman ile akıl arasındaki ölüm-cül çatallaşmadan (dichotonomie) kaçabilmesi ve genç neslin, Batı Bilimi ve Felsefesiyle daha ilk temaslarında İslâm'dan uzaklaşmaya itil-

miş bazı üyelerinin sahip olduğu bu eğilime engel olunabilmesi için, İslâmî *Weltanschauung*'un en temel niteliği olmuş olan bilgi hiyerarşisinin korunması ve bütûn ilgililere tanıtılması gerekir.

Kur'an ile bilim, Kur'an'ın şu veya bu ayetini, çok geçmeden modası geçecek olan özel bir bilimsel buluşla çok basit bir biçimde özdeşleştirerek uzlaştırılmaz! Kur'an bize, eşya hakkında detaylı bilgiler değil, ama tüm bilginin prensiplerini sağlar. Yapılmak istenen şey, kapsamlı bir dünya görüşünü, köklerini, Evrensel Akl'ın ışığından kaynaklanan Kur'an'dan alan bir metafiziği; muhtevası konusunda olduğu kadar kaynağı hususunda da Kur'an'la çok sıkı bir münasebet içinde bulunan bir ışığı korumak ve onu yeniden canlandırmaktır. İşte bu hikmetin ışığında, o zaman *agnostik*⁶ ve Promethe'ci bir Rasyonalizmin tuzağına düşmeksizin, aklın gereksinimlerine hakkını veren bir tabiat ve insan felsefesi ortaya konulabilecektir.

Müslim ve gayr-i müslim, bütûn dünyanın, bu hikmete ve temelini bu hikmetin oluşturduğu insan felsefesine ihtiyacı vardır. Zaten bu hikmet, her türlü aşkın boyuttan yoksun sathî bir Rasyonalizm'e yönelmek amacıyla bu mirası yerle bir ederek değil, ancak, İslâm'ın bu muazzam fikrî mirasına doğru yönelmekle diriltilebilir; modern ifade tarzlarının ifadesiyle, bir kez daha hayata kavuşturulabilir.. Bilgi hiyerarşisine ve iman ile cüz'î aklın olduğu gibi imanın da menşe'i olan Evrensel Akıl (Intellecte)'dan kaynaklanan, cüz'î akıl arasındaki ahenge dayanan bir çözüm getirdiğinden İslâm, bütûn dünya için son derece önemli bir mesaj temin edebilir. Batılı düşünürlerin masasından düşen kırıntıları bir araya toplayıp, onlara İslâmî bir etiket yapıştırırmayı denemek yerine, [bizzat] İslâm, insan ile şimdiki ekolojik krizin içinde meydana gelmiş olduğu tabiat arasındaki ilişkilere olduğu gibi, akıl ile vahiy veya bilim ile din arasındaki ilişkilere dair kendi özgün bakış açısını getirebilir. Bu bakış açısı, İslâm'ın geleceği için hayati bir öneme sahiptir; bu, bütûn dünyada pekçok insanın ümitsizce bulmayı düşündükleri bir bakış açısıdır. [Dileğimiz], İslâm dünyasının bilgili ve münevver yöneticileri bu çabada başarılı olabilsinler ve İslâm'ın geleneksel bilgilerinin taze bir görünüşünü sunabilsinler. Bundan daha önemli hiç bir şey de olamaz.